
Z KALENDARZA HISTORYCZNEGO

Konrad Nowak-Kluczyński

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Studiów Edukacyjnych

ORCID: 0000-0002-7814-1650

BHW 41/2019

ISSN 1233-2224

DOI: 10.14746/bhw.2019.41.9

Problematyka naukowo-badawcza i dorobek naukowy pracowników Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939 w stulecie powstania Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (1919–2019)

Abstract. Research issues and academic achievements of the faculty of the Department of Pedagogy and Teaching at Poznań University in 1919–1939 on the centennial of the establishment of Adam Mickiewicz University in Poznań (1919–2019).

In its early days, Poznań University attracted a large number of researchers representing many disciplines of science but prevailing humanities. Poznań was a centre of very dynamic research into pedagogy and psychology. Initially, the Department of Pedagogy and Teaching at Poznań University focused on just a few research fields and areas. In the lead were issues related to the theory of upbringing, educating adults and the history of upbringing. In the local Department of Pedagogy and Teaching, a number of contributions was made to teaching and the methodology of some teaching subjects. In the Interwar Period, the following research areas were pursued by the pedagogy teachers at Poznań University: Antoni Danysz' progressive-national trend referring to the ideological traditions of the Revolutions of 1848; Ludwik Jaxa-Bykowski's nationalist-anthropological trend resulting from nationalist conflicts and efforts to reinforce the nation with special emphasis placed on the first decade of Poland's independence; Marian Wachowski's nationalist-imperialistic trend based on German philosophical pedagogy.

Keywords: pedagogy, Department of Pedagogy and Teaching, Wszechnica Piastowska, Poznań University, Adam Mickiewicz University in Poznań, Antoni Danysz, Bogdan Nawroczyński, Ludwik Jaxa-Bykowski, Interwar Period

Wstęp

Na rok 2019 przypada setna rocznica powstania Wszechnicy Piastowskiej¹ w Poznaniu, a wraz z nią poznańskiej uniwersyteckiej pedagogiki, która poszczycić się może znamienitymi tradycjami badawczo-naukowymi zapoczątkowanymi w okresie dwudziestolecia międzywojennego w ramach Katedry Pedagogiki i Dydaktyki. Omawiając zagadnienie poznawania przyszłości na podstawie przeszłości, warto przytoczyć słowa Stefana Wołoszyna, kierownika Katedry Pedagogiki i Dydaktyki UP w latach 1950–1953², zdaniem którego:

pedagog dąży do poznawania genezy i funkcji społecznej zjawisk oświatowych i idei pedagogicznych z przeszłości oraz podejmuje trud zrozumienia ich sensu nie dla samej ciekawości historycznej, lecz po to, by pogłębić własną świadomość pedagogiczną, ażeby lepiej zrozumieć kierunki rozwojowe szkolnictwa i myśli pedagogicznej, lepiej orientować się i lepiej móc ocenić współczesne tendencje oświatowe, ustroje szkolne i teorie pedagogiczne. Dlatego pedagoga nie wszystko jednakowo interesuje, co się działo w przeszłości [...] Nie tyle chce wiedzieć dla samej wiedzy i nie tyle chce wiedzieć wszystko, ile chce poznać te rzeczy i o tyle, o ile wiedza o nich pomoże mu dogłębniej zrozumieć współczesność i pozwoli mu lepiej i skuteczniej działać pedagogicznie w terażniejszości³. Potrzeba badań w tym zakresie wydaje się być bezsporna. Badania historyczne ożywiają przeszłość. Badacz mając przed sobą historyczne teksty, przetwarza je w zdarzenia, plastyczne opisy⁴.

Uniwersytet Poznański, w początkowym okresie funkcjonowania, skupiał znaczną liczbę pracowników naukowo-badawczych, którzy reprezentowali wiele dyscyplin naukowych. Dominowały jednak nauki humanistyczne. Bardzo prężnie rozwijały się w Poznaniu badania w zakresie pedagogiki i psychologii. Twórcą poznańskiego ośrodka

¹ Dnia 10 kwietnia 1920 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na wniosek senatu Wszechnicy Piastowskiej (Dziennik Ustaw Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej nr 24 z dnia 26 maja 1920 r.) nadało jej nazwę urzędową – w ten sposób Wszechnica Piastowska została przemianowana na Uniwersytet Poznański. Ponadto, ważnym wydarzeniem dla Uniwersytetu Poznańskiego było nadanie przez Radę Ministrów (uchwała z dnia 31 XII 1955 r.) – na wniosek Senatu z dnia 22 XI 1955 r. – nazwy Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wiązało się to z ogólnopolską akcją przyznawania imion wybitnych ludzi wszystkim uniwersytetom. Propozycji było wiele. Rozważano możliwość wyboru jako patrona poznańskiej uczelni Juliana Marchlewskiego, Stanisława Staszica lub braci Śniadeckich. Jednakże ostatecznie, wygrała propozycja Wydziału Filozoficzno-Historycznego, który na „patrona” poznańskiej uczelni wysunął kandydaturę Adama Mickiewicza. Zdaniem wielu Uniwersytet mógł poszczycić się tradycjami mickiewiczowskimi. Wybór ten uzasadniano 100. rocznicą śmierci poety oraz faktem, że Wielkopolska była jedynym polskim regionem w nowych granicach państwowych, w którym największy polski poeta przez pewien czas żył i działał.

² W. Markiewicz, *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w latach 1945–1958*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972, s. 384.

³ S. Michalski, *Tradycje związkowego ruchu nauczycielskiego a węzłowe problemy pracy Związku Nauczycielstwa Polskiego w okresie powojennym*, w: *Działalność pedagogiczna i ideowo-wychowawcza Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce 1945–1970*, red. S. Michalski, Poznań 1971, s. 9.

⁴ W. Szulakiewicz, *Źródła do badań nad dziejami środowiska historyków wychowania w archiwach Polskiej Akademii Nauk*, w: *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 229–240.

pedagogiki był Wielkopolemiczyna Antoni Danysz, który włączył się w pracę na rzecz całej Uczelni, dążył do zbudowania silnego ośrodka dla pedagogicznego kształcenia oraz nadania mu właściwej rangi⁵. Katedra Antoniego Danysza była pierwszą w odrodzonej Polsce Katedrą Pedagogiki⁶. Po Antonim Danyszu Katedrą kierował przejściowo Bogdan Nawroczyński, by oddać ją we władanie Ludwikowi Jaxa-Bykowskiemu. Ponadto Katedra Pedagogiki i Dydaktyki współpracowała ściśle z Katedrą Psychologii i Pedagogiki Eksperymentalnej Stefana Błachowskiego, który również przejawiał ożywioną działalność naukową⁷. W Polsce tego okresu panowało przekonanie, że uniwersytecka pedagogika winna być reprezentowana przez dwie katedry: pedagogiki ogólnej (z historią wychowania), która podejmowałaby badania dydaktyczne oraz psychologii eksperymentalnej dziecka, do której należałyby zagadnienia dotyczące pedagogiki szczegółowej⁸.

Prace naukowo-badawcze poznańskich pedagogów, kierowników Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1933, A. Danysza, B. Nawroczyńskiego oraz L. Jaxa-Bykowskiego, zdaniem historyka wychowania Jana Hellwiga zdeterminowane były przynajmniej kilkoma podstawowymi czynnikami: wynikały z bezpośrednich zainteresowań; związane były z integracją różnorodnej wiedzy kierowników Katedry, zdobytej w czasie studiów; wiązały się z ich osobistym doświadczeniem szkolnym (każdy z nich był nauczycielem w kilku szkołach średnich, a B. Nawroczyński i L. Jaxa-Bykowski pracowali także w ministerialnej administracji szkolnej); były w zasadzie kontynuacją badań naukowych i ich uzewnętrznieniem w postaci publikacji, podjętych na innych uczelniach lub w czasie pracy w szkołach średnich; były pod wpływem herbartyzmu, nowych kierunków w wychowaniu i idei wychowania narodowego⁹. Zainteresowania naukowo-badawcze były także pokłosiem prowadzonych zajęć dydaktycznych poszczególnych pracowników Katedry w strukturach Uniwersytetu Poznańskiego¹⁰.

⁵ K. Nowak-Kluczyński, *Kierownicy Katedry Pedagogiki i Dydaktyki na Uniwersytecie Poznańskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, w: *Wielkopolska i Wielkopoleanie w dziejach polskiej edukacji*, red. E. Głowacka-Sobiech, K. Kabacińska-Luczak, Poznań 2017, s. 237.

⁶ S. Błachowski, *Pedagog w Uniwersytecie Poznańskim*, „Kurier Poznański” 1924, nr 264, s. 6.

⁷ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939*, w: *50 lat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań 1971, s. 156–257.

⁸ Z. Mysłakowski, *O rozwoju pedagogiki w Polsce*, „Nauka Polska” 1919, t. 2, s. 461–465.

⁹ J. Hellwig, *Poznańscy pedagodzy i ich wkład w rozwój nauk o wychowaniu w okresie międzywojennym*, „Studia Edukacyjne” 1998, nr 4, s. 114–115.

¹⁰ Zob. np. Spis wykładów, półrocze jesienne 1919 r. Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1919; Spis wykładów w półroczu zimowym 1920 r. Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1920; Spis wykładów w roku akademickim 1920/1921, Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1921; Spis wykładów w roku akademickim 1921/1922, Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Czcionkami Drukarni Uniwersyteckiej, Poznań 1922; Spis wykładów na I, II i III trymestrze roku akademickiego 1922/1923, Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1922; Spis wykładów na I, II i III trymestrze roku akademickiego 1923/1924, Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1923; Spis wykładów na I, II i III trymestrze roku akademickiego 1924/1925, Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1924; Spis wykładów na I, II i III trymestrze roku akademickiego 1925/1926, Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1925; Spis wykładów roku akademickiego 1926/1927. Drukiem i nakładem Uniwersy-

Katedra Pedagogiki i Dydaktyki Uniwersytetu Poznańskiego w pierwszych latach swej działalności koncentrowała się wokół niewielu kierunków i dziedzin badawczych. Prym wiodły zagadnienia związane z teorią wychowania, oświatą dorosłych i historią wychowania. To właśnie w ramach tych dziedzin zajmowano się ideą wychowania narodowego opartego na powszechnych i trwałych wartościach kultury narodowej (A. Danysz) bądź na przesłankach biopsychologicznych (L. Jaxa-Bykowski). Na kształt i kierunki badań w ówczesnej Katedrze Pedagogiki i Dydaktyki miała wpływ rozwijająca się w tym czasie na poznańskim gruncie naukowym socjologia wychowania i idea społeczeństwa wychowującego Floriana Znanieckiego. Myśl ta znalazła swe odzwierciedlenie w działalności naukowej ówczesnych pracowników Katedry Pedagogiki i Dydaktyki, głównie w pracach Mariana Wachowskiego i Andrzeja Niesiołowskiego poświęconych teorii wychowania, a w szczególności problematyce samokształcenia się młodzieży i osób dorosłych, który to proces, zwłaszcza w przypadku osób dorosłych, ujmowali oni jako w pełni podporządkowany interesom grupy zawodowej i zajmowanej społecznej pozycji. Podejmowaną wówczas problematykę badawczą uzupełniały również prace nad koncepcją szkoły pracy, realizowane przez B. Nawroczyńskiego oraz prace z zakresu podstaw dydaktyki i metodyki nauczania rozwijane przez A. Danysza¹¹.

Okres międzywojenny pozostawił niewiele prac, które w istotny sposób miały wpływ na dalszy rozwój nauk pedagogicznych. Na Uniwersytecie Poznańskim w omawianym czasie niewiele było kierunków i dziedzin prac badawczych z zakresu pedagogiki. Od strony organizacyjnej, dydaktycznej oraz naukowej problematyka badawcza pojawiła się na Uniwersytecie Poznańskim wraz z momentem objęcia przez A. Danysza kierownictwa nad nowo powstałą Katedrą Pedagogiki i Dydaktyki. Jak zostało to już zasygnalizowane, od początku jej działalności A. Danysz nawiązał współpracę z kierownikiem Katedry Psychologii i Pedagogiki Eksperymentalnej S. Błachowskim, zaszczepiając w nim potrzebę zajęcia się przez niego problemami pedagogicznymi. S. Wołoszyn zwraca uwagę na fakt, że w okresie międzywojnia na wielu uniwersytetach pedagogika otrzymywała skuteczną pomoc ze strony psychologii. W Poznaniu twórczą działalność naukową i dydaktyczną rozwijał wspomniany S. Błachowski, kontynuowaną już po wojnie m.in. przez profesorów Bolesława Hornowskiego i Andrzeja Lewickiego¹².

Oprócz wspomnianych głównych dziedzin badań pedagogicznych (ogólna teoria wychowania, oświata dorosłych, historia wychowania) powstawało także w Katedrze Peda-

tu Poznańskiego, Poznań 1926; Spis wykładów roku akademickiego 1927/1928. Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1927; Spis wykładów roku akademickiego 1928/1929. Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1928; Spis wykładów roku akademickiego 1929/1930. Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1929; Spis wykładów roku akademickiego 1930/1931. Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1930; Spis wykładów roku akademickiego 1931/1932. Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1931; Spis wykładów roku akademickiego 1932/1933. Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1932.

¹¹ W. Ambroziak, *Pedagogika poznańska – dokonania i perspektywy rozwoju*, w: *Uniwersytet. Społeczeństwo. Edukacja*, red. W. Ambroziak, K. Przyszczypkowski, Poznań 2004, s. 13–14.

¹² S. Wołoszyn, *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku*, Kielce 1998, s. 38.

gogiki i Dydaktyki Uniwersytetu Poznańskiego wiele przyczynków z dydaktyki i metodyki niektórych przedmiotów nauczania.

Antoni Danysz jako popularyzator herbartyzmu w polskiej pedagogice

Prace Antoniego Danysza sytuują się na pograniczu pedagogiki i historii wychowania, a osadzone są w tradycji herbartowskiej¹³. A. Danysza uznaje się za najbardziej znanego i zasłużonego dla ugruntowania oraz popularyzacji herbartyzmu w polskiej pedagogice. Jako pierwszy w Polsce użył nazwy „teleologia pedagogiczna” na oznaczenie działu pedagogiki ogólnej, dotyczącego celów wychowania¹⁴. Nieoceniony wkład wniósł w rozwój historii wychowania¹⁵. Opracował poglądy starożytnych myślicieli, takich jak Arystoteles czy Pseudo-Plutarch¹⁶. Co się tyczy polskich pedagogów, w kręgu jego zainteresowań znaleźli się Szymon Marycjusz, Erazm Gliczner, przybliżył on także działalność Jana Amosa Komeńskiego. Opracował wiele innych zagadnień dotyczących historii szkolnictwa polskiego i jego osiągnięć¹⁷.

Jest autorem ponad 60 prac z dziedziny pedagogiki ogólnej, literatury starożytnej, języka polskiego oraz dziejów wychowania w Polsce¹⁸. Do jego najważniejszych prac zaliczyć można takie dzieła, jak:

*O wychowaniu, O kształceniu czy Studia z dziejów wychowania w Polsce*¹⁹. W swym dziele *O kształceniu* Antoni Danysz pisał, iż wiedza jest zdobyczą wieków i pokoleń i jako taką wspólną własnością kulturalną, którą utrzymywać, tj. przelewać na dorastające pokolenie jest obowiązkiem tak całego społeczeństwa, jak każdej jednostki. [...] Ale zyskiwanie wiedzy wychowuje zarazem. Wiedza nic na tem nie traci, że się ją wyzyskuje w wychowawczych celach.

¹³ Zob. A. Ratuś, *Pedagogika herbartowska*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 141.

¹⁴ W. Furmanek, *Cele pedagogiczne*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, red. T. Pilch Warszawa 2003, s. 459.

¹⁵ H. Markiewiczowa, *Wybrane zagadnienia z historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 6.

¹⁶ *Historia wychowania. Słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, Olsztyn 2002, s. 27.

¹⁷ K. Nowak-Kluczyński, *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim i Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (lata 1919–1993)*, w: *XXV lat Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im Adama Mickiewicza w Poznaniu 1993–2018. Wydanie jubileuszowe*, red. A. Cybal-Michalska, A. Gromkowska-Melosińska, K. Kuszak, M. Piorunek, W. Segiet, Poznań 2018, s. 287

¹⁸ Zob. A. Danysz, *Jan Amos Komeński. Przyczynki do jego działalności w Polsce*, „Rocznik TPN” 1898, t. XXV; idem, *Instrukcje wychowawcze Jakuba Sobieskiego*, Poznań 1899; idem, *Teoria pedagogiczna Kwintyliana*, Lwów 1899; idem, *O wychowaniu królewicza. Traktat pedagogiczno-humanistyczny z roku 1502*, Lwów 1900; idem, *O wychowaniu*, Lwów 1903; idem, *Marcius jako pedagog*, Lwów 1905; idem, *Erazm Gliczner jako pedagog. Studium nad pierwszą pedagogiką Polską*, „Rocznik TPN” 1912, t. 38; idem, *O wychowaniu Zygmunta Augusta*, Kraków 1915; idem, *O kształceniu*, Lwów 1918; idem, *Studia z dziejów wychowania w Polsce (Ministerstwo WRiOP)*, Kraków 1921.

¹⁹ A. Stopińska-Pająk, *Danysz Antoni*, w: W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, *Słownik pedagogów polskich*, Katowice 1998, s. 46.

[...] Jeśli ktoś silił się dawać wiedzę wyłącznie jako postulat kulturalny, nie może przez naukę nie wychowywać²⁰.

Prace naukowe A. Danysza, według J. Hellwiga, podzielić można na trzy grupy: prace z zakresu pedagogiki, historii wychowania oraz filologii polskiej i klasycznej²¹. Do pierwszej grupy prac naukowych A. Danysza zalicza się rozprawy poświęcone zagadnieniom teorii wychowania i nauczania. Początkowo były to drobne artykuły publikowane w czasopismach pedagogicznych, takich jak „Szkoła” czy „Muzeum”, oraz w zeszytach „Encyklopedii Wychowania”, która skupiała m.in. zwolenników herbartyzmu²². Z czasem wydane zostały dwa dzieła A. Danysza, będące syntezą jego poglądów, tzn. *O wychowaniu* oraz *O kształceniu*, które ściśle ze sobą naukowo „współpracują”, napisane w duchu szkoły herbartowskiej. Pozycja *O wychowaniu* dotyczy pedagogiki ogólnej, *O kształceniu* – dydaktyki ogólnej. Obie mają wspólny cel: w popularnym wykładzie uświadamiają zadania i czynności wychowania, którego jedną stroną stanowi wychowanie w ścisłym znaczeniu, a drugą kształcenie. Według A. Danysza, wychowaniem zajmują się przede wszystkim rodzice, wykształceniem nauczyciele. W dziele *O wychowaniu* autor uwzględnia rodziców, którzy obowiązki muszą wykonywać zwykle bez specjalnego przygotowania. Z kolei w książce *O kształceniu* pisze o pracy zawodowej nauczycieli, którzy przed jej podjęciem uzyskują specjalne przygotowanie²³.

Wychowaniem nazywał A. Danysz świadomy i systematyczny wpływ człowieka dorosłego na dziecko, by umysłowi jego nadać zamierzony kształt. Zgodnie z doktryną herbartowską celem wychowania jest kształcenie ludzi silnych, odznaczających się wywiezionymi również z koncepcji szkoły klasycznej pięcioma ideaми praktycznymi: doskonałości, życzliwości, prawa, słuszności, wewnętrznej wolności. A. Danysz podkreślał, że wychowanie uznaje się za naturalną czynność, którą wykonuje się tak samo, jak wiele innych. Przyszli rodzice pedagogiczną wiedzę i umiejętności czerpać mogą z prasy codziennej, literatury pedagogicznej, wykładów publicznych, a także w trakcie wieczorów rodzicielskich, które pomagają w zbliżeniu się dwóch istotnych wychowawczych czynników: domu i szkoły.

W pracy *O kształceniu* zawarł również A. Danysz wyczerpujący wykład o całokształcie problematyki dydaktycznej, tzn. przedmiotu, funkcji, form i zasad nauczania. Traktuje się to także jako ważny przyczynek do metodologii nauk pedagogicznych. A. Danysz postrzegał dydaktykę jako dziedzinę pedagogiczną, dostrzegając istotne podstawy dydaktyki w psychologii, istotną rolę w kształceniu przypisując koncentracji i korelacji. W swych pracach nie przedstawił wzorcowej sylwetki nauczyciela. Był zdania, że wy-

²⁰ A. Danysz, *O kształceniu*, op. cit., s. 12.

²¹ K. Nowak-Kluczyński, *Danysz Antoni – pedagog, historyk wychowania*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 89.

²² S. Możdżeń, *Danysz Antoni*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 615.

²³ J. Hellwig, *Prace naukowe Antoniego Danysza w Katedrze Pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1925*, „Kronika Wielkopolski” 1992, nr 1, s. 65.

chowanie i nauczanie jest sztuką, a od nauczyciela wymaga się rezygnacji ze schematyzmu, twórczej aktywności. Nauczyciel powinien dążyć do podnoszenia własnych kwalifikacji, do samorozwoju, powinien być autorytetem przy równoczesnej życzliwości. Ważna w pracy nauczyciela jest także dobra znajomość swoich uczniów oraz posiadany „takt pedagogiczny”²⁴. Reasumując pierwszą grupę prac, należy zauważyć, że problemy, którym A. Danysz poświęcał uwagę w swej naukowej działalności, to: poznanie ucznia, wychowanie, przygotowanie dobrego nauczyciela, dobrze zorganizowana szkoła.

Do drugiej grupy prac należą monografie z historii wychowania. Studia historyczno-wychowawcze A. Danysza cechuje staranne wykończenie, przemyślenie tematu i szeroka podstawa komparatystyczna. W swych badaniach koncentrował się na starożytnych myślicielach (Arystoteles, Pseudo-Plutarch) z jednej strony, a na rodzimej teorii i praktyce pedagogiki humanistycznej z drugiej. Opracował traktat *O wychowaniu królewicza: traktat humanistyczno-pedagogiczny z roku 1502*, gdzie skupiał się na dziełach Szymona Marycjusza, Erazma Glicznera, Jana Rybińskiego, Jakuba Sobieskiego. Opracował także studium o wychowaniu Zygmunta Augusta oraz działalności Jana Amosa Komeńskiego w Polsce. Znaczna część tej grupy rozważań zawarta została w dziele *Studia z dziejów wychowania*, opublikowanym w 1921 r.²⁵

Do trzeciej grupy prac naukowych należy zaliczyć te z zakresu filozofii klasycznej i polskiej, jak np.: *Odrębności słownikarskie języka polskiego w Wielkopolsce w stosunku do Galicji*, *Ortograficzne sprzeczności w sądach staropolskich*, *Znaczenie wyrazów wychowywać i wychowanie w dawniejszej polszczyźnie* oraz *Powstanie niektórych wyrazów polskich*²⁶.

Zdaniem J. Hellwiga: „Danysz był indywidualnością naukową dużego formatu. Wniósł duży wkład do rozwoju poznańskiej i polskiej pedagogiki i historii wychowania”. Należał do tych historyków wychowania, których prace cechowało staranne przemyślenie tematu, szeroka podstawa porównawcza i idealne wykończenie²⁷. Postulował, by uniwersytet w pierwszej kolejności skupiał się na badaniach naukowych i tworzeniu wiedzy²⁸.

Bogdan Nawroczyński współtwórcą polskiej myśli pedagogicznej Drugiej Rzeczypospolitej

Katedrą Pedagogiki i Dydaktyki na Uniwersytecie Poznańskim Bogdan Nawroczyński – pedagog i filozof²⁹ – kierował przejściowo, w latach 1925–1926 (objął Katedrę

²⁴ Ibidem, s. 66.

²⁵ B. Nawroczyński, *Polska myśl pedagogiczna*, Lwów 1938, s. 66.

²⁶ J. Hellwig, *Prace naukowe Antoniego Danysza...*, op. cit., s. 66–67.

²⁷ *Historia wychowania. Słownik biograficzny...*, op. cit., s. 27.

²⁸ J. Hellwig, *Prace naukowe Antoniego Danysza...*, op. cit., s. 64.

²⁹ K. Nowak-Kluczyński, *Kierownicy Katedry Pedagogiki i Dydaktyki na Uniwersytecie Poznańskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego...*, op. cit., s. 244.

1 stycznia 1925 r., a 8 maja 1926 r. prezydent Rzeczypospolitej mianował go profesorem nadzwyczajnym pedagogiki i organizacji szkolnictwa na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie 1 października 1926 r. objął kierownictwo Katedry Pedagogiki³⁰. W swych dziełach B. Nawroczyński poddawał analizie polską i światową myśl pedagogiczną, organizację nauczania w klasie szkolnej, swobodę i przymus w procesie wychowania, dobór pedagogiczny oraz pedagogikę porównawczą. Jego zainteresowania badawcze skupiały się na koncepcji szkoły zróżnicowanej, na idei przewyciężenia sprzeczności pomiędzy indywidualizacją a uspołecznieniem w wychowaniu, na teorii doboru pedagogicznego. Wiele uwagi poświęcał również historii myśli pedagogicznej, co miało swoje odbicie w słowie wstępnym do dzieł Jana Fryderyka Herbarta, Georga Kerschensteina i Johna Deweya³¹.

W okresie, w którym B. Nawroczyński pracował na Uniwersytecie Poznańskim, napisał i opublikował artykuły: *Główna zasada „szkoły pracy”* oraz *Dlaczego powinniśmy uprawiać pedagogikę naukową?*³². Artykuł *Główna zasada „szkoły pracy”* opublikowany został w 1925 r. na łamach czasopisma „Przyjaciel Szkoły”. B. Nawroczyński wyjaśniał w nim podstawy tzw. szkoły pracy, zwracając uwagę na błędne pojmowanie tegoż pojęcia. Jego zdaniem:

szkoła pracy to taka szkoła, w której wszelkiego rodzaju praca ma możliwie najwyższą wartość wychowawczą. Praca może mieć wpływ na rozwój cielesny, umysłowy i moralny wychowanka, na stopniowe dojrzewanie w nim umysłu, charakteru moralnego i osobowości³³.

Praca powinna wynikać z wewnętrznej potrzeby i być związana z zainteresowaniami wychowanka. Najwyższym stopniem rozwoju aktywności jest samodzielność. Kluczowym zadaniem „szkoły pracy” winno być:

zorganizowanie życia szkolnego w ten sposób, aby młodzież w tym swoim światku nie tylko rozwijała się umysłowo, nie tylko nabywała wiadomości, lecz również uczyła się działać dla dobra bliźnich i tej grupy społecznej, do której należy. Niech szkoła wychowa w młodym pokoleniu głęboki stosunek do pracy, którą w szkole spełnia, a z pewnością cały jej poziom wychowawczy natychmiast się podniesie i zniknie wiele z tych bolączek, które obecnie budzą niezadowolenie i wyrastające z niego dążenia do reform³⁴.

Artykuł *Dlaczego powinniśmy uprawiać pedagogikę naukową?* opublikowany na łamach „Przeglądu Pedagogicznego” w 1926 r., wskazywał na pilną potrzebę naukowych działań dotyczących pedagogiki. Zdaniem B. Nawroczyńskiego:

³⁰ K. Nowak-Kluczyński, *Od Antoniego Danysza do Ludwika Jaxa-Bykowskiego. Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1939*, „Kronika Miasta Poznania” 2019, nr 1, s. 307.

³¹ Cz. Kupisiewicz, *Nawroczyński Roman Bogdan*, w: *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998, s. 150–152.

³² B. Dolata, *Bogdan Nawroczyński (1882–1974) jako kierownik Katedry Pedagogiki Uniwersytetu Poznańskiego*, Poznań 1994 [maszynopis], s. 44.

³³ B. Nawroczyński, *Główna zasada „szkoły pracy”*, „Przyjaciel Szkoły” 1925, nr 9, s. 224–225.

³⁴ *Ibidem*, s. 258–259.

prawidłowy rozwój myśli pedagogicznej został brutalnie przerwany przez upadek Rzeczypospolitej, w czasach zaś porozbiorowych, pomimo kilku podlotów w jaśniejszych dla naszego życia momentach, już ona nie zdołała nadążyć za szybkim rozwojem pedagogiki na Zachodzie. Nasz ogół inteligentny wciąż jeszcze spadkiem po XVIII stuleciu. Nie wychodzi on na tym, oczywiście, najgorzej, bo spadek po Stanisławie Konarskim i Komisji Edukacyjnej jest naprawdę tak wielki, że może nam go pozazdrościć wiele znacznie od naszego szczęśliwszych narodów [...] Literatura pedagogiczna wieku XVIII posiadała jeszcze charakter nie naukowy, ale publicystyczny, a nieraz nawet beletrystyczny. Była to zatem publicystyka pedagogiczna. Pedagogika naukowa poczęła się formować dopiero w XIX stuleciu³⁵.

Ponadto B. Nawroczyński podkreślił w artykule zasługi J.F. Herbarta dla naukowej pedagogiki, a także postulował w nim, aby przyszli nauczyciele posiadali wykształcenie pedagogiczne. Był gorącym zwolennikiem gromadzenia materiałów dotyczących wychowania w dobie mu współczesnej oraz doby minionej³⁶. Wedle jego zdania, „współczesny naród kulturalny nie może poprzestać na uczeniu się pedagogiki od obcych, lecz musi ją uprawiać u siebie i po swojemu”³⁷.

Dorobek naukowy B. Nawroczyńskiego jest znaczny i wielostronny. Obejmuje on prace z zakresu filozofii, prawa, języka polskiego, historii kultury, a przede wszystkim nauk pedagogicznych (w szczególności teorii wychowania, historii wychowania, organizacji szkolnictwa, pedagogiki porównawczej, dydaktyki, pedeutologii) w liczbie ponad 100³⁸.

³⁵ B. Nawroczyński, *Dlaczego powinniśmy uprawiać pedagogikę naukową*, „Przegląd Pedagogiczny” 1926, nr 7, s. 172–173.

³⁶ Ibidem, s. 204.

³⁷ Ibidem, s. 205–206.

³⁸ Do najważniejszych dzieł B. Nawroczyńskiego zalicza się: *Bertrand Russel o funkcjach nauczyciela*, w: *Problemy kultury i wychowania. Zbiór studiów dedykowanych prof. B. Suchodolskiemu w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1963, s. 155–163; *Człowiek wykształcony w filozofii Wilhelma Humboldta. W setną rocznicę śmierci*, „Przegląd Współczesny” 1935, nr 164, s. 359–375; *Dlaczego powinniśmy uprawiać pedagogikę naukową*, „Przegląd Pedagogiczny” 1926, nr 7–8; *Dwa realizmy pedagogiczne*, „Kultura i Wychowanie” 1938, nr 1, s. 14–26; *Dzieła wybrane*, t. 1–2, wstęp, wybór, komentarz A. Mońka-Stanikowa, Warszawa 1968; *Higiena sposobów i organizacji nauczania*, w: *Higiena szkolna*, Warszawa 1921; *Jan Władysław Dawid*, „Kultura i Wychowanie” 1936, s. 169–171; *Kazimierz Twardowski (1866–1938)*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1959, nr 3, s. 3–5; *Marceli Handelsman. Przemówienie na Akademii w Warszawie*, „Nauka i Sztuka” 1946, nr 9, s. 309–311; *Moje wspomnienia redaktorskie (1913–1919)*, „Przegląd Pedagogiczny” 1932, nr 1, s. 30–32; *Moje wspomnienia sprzed 25 lat*, „Kobieta Współczesna” 1930; *Nasza walka o szkołę polską. Opracowania – Wspomnienia – Dokumenty*, t. 1–2, Lwów–Warszawa 1932–1934; *Najpilniejsze postulaty dydaktyczne*, w: *Materiały i opracowania z zakresu pedagogiki na Pierwszym Zjeździe dyrektorów gimnazjów państwowych 8–10 kwietnia 1920 r. w Warszawie*, Lwów–Warszawa 1921, s. 5–26; *Nestor pedagogów polskich śp. Antoni Danysz*, „Przegląd Pedagogiczny” 1926, nr 6, s. 145–148; *Natywizm, empiryzm i konwergizm pedagogiczny. Uwagi krytyczne z powodu dwu prac dr Zygmunta Mysłakowskiego*, „Przegląd Filozoficzny” 1926, z. 1–2, s. 99–105; *O klasyfikacji faktów kulturalnych*, „Sprawozdania z posiedzeń TNW wyd. II za rok 1946”, s. 20–26; *O szkolnictwie francuskim*, Warszawa 1921; *O wychowaniu estetycznym*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1959, nr 1, s. 25–39; *O wychowaniu i wychowawcach*, Warszawa 1968; *Ogólne zasady nauczania w szkole średniej*, „Przegląd Pedagogiczny” 1918, nr 10; *O zawodzie nauczyciela*, Warszawa 1929; *Pedagogika narodowa w latach 1880–1925*, „Kultura i Wychowanie” 1936–1937, z. 1, s. 1–15; *Pedagogika życia duchowego w latach 1900–1914*, „Muzeum” 1936, nr 2, s. 67–77; *Piękno i ból w „Ojcu zadżumionych” i w innych poematach bólu rodzicielskiego*, „Sprawoz-

Bogdan Nawroczyński był współtwórcą polskiej myśli pedagogicznej Drugiej Rzeczypospolitej³⁹. Wypracowane przez nią wartości wzbogacał w okresie powojennym i bronił ich podczas wykładów i seminariów oraz w swojej twórczości naukowej. Jego teoria nauczania kształcącego i wychowującego, wychowania charakteru i osobowości stanowi system pojęć, sądów i hipotez opisujących i wyjaśniających czynności, zasady i metody, treść i środki oraz oceniających je z punktu widzenia ich skuteczności w osiągnięciu celów i ideałów wychowawczych. Jego integralnymi składnikami są: wychowanie intelektualne, estetyczne i moralne⁴⁰. To właśnie B. Nawroczyński najpełniej wyraził swoje stanowisko względem pedagogiki kultury⁴¹. Pedagogika kultury rozwijała się in-

dania z posiedzeń TWN, Wyd. Językoznawstwa i Literatury” 13 X 1915, t. VIII, z. 7, Warszawa 1916; *Początek mojej drogi szkolnej za Apuchtina (1892–1895)*, „Pamiętnik Polski”, nr 4; *Poetka współczucia i nadziei*, „Książka” 1910, nr 12, s. 485–491; *Polska myśl pedagogiczna. Jej główne linie rozwoju, stan współczesny i cechy charakterystyczne*, Lwów–Warszawa 1938; *Potęga nauki i jej etos*, „Studia Filozoficzne” 1970, nr 1, s. 17–21; *Potrzeba kompetencji i twórczości*, „Wychowanie” 1972, nr 9, s. 24–25; *Prawo narodów i prawo przyrodzone w trzech księgach Hugona Grocjusza o prawie wojny i pokoju*, „Themis Polska”, t. 2, 1912; *Program szkolny*, w: *Encyklopedia wychowania*, t. 3, Warszawa 1938, s. 39–62; *Projekt ustawy o ustroju szkolnictwa*, „Muzeum” 1932, nr 1; „Przegląd Pedagogiczny” 1932, nr 5; *Przedmowa do: Encyklopedia wychowania*, red. S. Lempicki, t. 1, z. 1, Warszawa 1933, s. 1–6; *Przymuszać czy wyzalać*, w: *Pedagogika na usługach szkoły (wybrane zagadnienia)*, red. F. Korniszewski, Warszawa 1964, s. 172–188; *Radio szkolne*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1958, nr 3, s. 88–99; *Reforma systemu oświatowego w Jugosławii*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1961, nr 2; *Rola nauczycielstwa szkół średnich we współczesnym życiu kulturalnym*, „Przegląd Pedagogiczny” 1928, nr 5, s. 351–354; *Rozbiór krytyczny poglądów Fryderyka Schillera na wychowanie estetyczne*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1960, nr 2, s. 51–61; *Rozszerzona szkoła średnia (comprehensive school)*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1960, nr 2, s. 56–61; *Rozwój oświaty pozaszkolnej w Polsce (od XVIII w.)*, „Chowanna” 1937, s. 110–116; *Sąd-wytwór. Wobec teorii czynności i wytworów prof. K. Twardowskiego*, „Przegląd Filozoficzny” 1913, z. IV, s. 495–507; *Swoboda i przymus w wychowaniu*, Warszawa 1929, 1932; *Model i metoda*, Warszawa 1965; rec. w: „Kwartalnik Pedagogiczny” 1966, nr 2, s. 241–244; *Teoria i praktyka wychowania*, „Przegląd Pedagogiczny” 1923, nr 1; *Sztuka i wychowanie*, „Życie Sztuki” 1939, t. IV, s. 1–26; *Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Materiały do jego dziejów w latach 1907–1950*, Warszawa 1950; *Trentowski Bronisław Ferdynand (1809–1869)*, w: *Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej*, t. VI, Warszawa 1911; *Trzej przedstawiciele pedagogiki pozytywnej (Dygasiński, Dawid, Wernic)*, „Kultura i Wychowanie”, 1935–1936, s. 161–171; *Twórczość pedagogiczna J.W. Dawida*, „Wiadomości Literackie” 1934, nr 17, s. 4; *Uczeń i klasa. Zagadnienia pedagogiczne związane z nauczaniem i organizowaniem klasy szkolnej*, Warszawa 1923; *Wpływ wychowawczy Józefa Piłsudskiego*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1935, nr 13–14, s. 201–204; *Wrażenia z podróży do Moskwy i Leningradu*, „Ruch Pedagogiczny” 1946–1947, nr 13, s. 205–209; *Wspomnienia z przeszłości (Pamiętnik starego pedagoga)*, Rękopis Archiwum PAN Warszawa sygn. III–213, t. 1–3; *Współczesne prądy pedagogiczne*, w: *Encyklopedia wychowania*, red. S. Lempicki, t. I, cz. 2, Warszawa 1934, s. 524–568; przedruk Warszawa 1947; *Wychowanie do czasów*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1966, nr 1, s. 3–18; *Zasady nauczania*, Lwów 1930, 1931, 1932, Wrocław 1946 (dwa wydania), 1947, 1948, 1957, 1961, Warszawa 1987 (jako tom II *Dzieł wybranych*); *Ze wspomnień*, „Nowa Szkoła” 1972, nr 3, s. 25–27; *Zet wychowawcą*, w: *W pięćdziesiątą rocznicę powstania Zetu. Sprawozdanie ze Zjazdu uczestników ruchu niepodległościowego Związku Młodzieży Polskiej, Młodzież Narodowa*, oprac. S. Piłarski, Warszawa 1937; *Życie duchowe. Zarys filozofii Kultury*, Kraków 1947.

³⁹ K. Nowak-Kluczyński, *Nawroczyński Bogdan – pedagog*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 462.

⁴⁰ H. Kaczorowski, *Nawroczyński Bogdan*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. III, red. T. Pilch Warszawa 2004, s. 607.

⁴¹ Zob. np. W. Okoń, *Poglądy dydaktyczne Bogdana Nawroczyńskiego*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1983, nr 2.

tensywnie w okresie międzywojennym⁴². Jej rysem charakterystycznym było podjęcie problematyki wychowania narodowego, co w dużej mierze wynikało z faktu odzyskania niepodległości po długim okresie niewoli. Akcentowano zależność rozwoju duchowego jednostki od dziedzictwa kulturowego narodu, a ponadto podkreślano rolę wartości w przygotowaniu wychowanka do udziału w kulturze i rozwijaniu harmonijnej, autonomicznej osobowości ludzkiej⁴³. B. Nawroczyński stwierdzał, że człowiek to przede wszystkim istota duchowa⁴⁴, natomiast osobowość kształtująca się w służbie wartości kulturalnych musi być produktem swobodnego rozwoju „od wewnątrz”. Jednak jeśli ma się przyczyniać do rozwoju społeczeństw kulturalnych, musi też być wynikiem rozwoju „od zewnątrz”, tzn. idącego od społeczeństwa i dóbr kulturalnych, a to wymaga „wartościowego” przymuszania⁴⁵.

W głoszonych poglądach B. Nawroczyński wychodził z założenia, że wychowanie powinno jednocześnie indywidualizować oraz uspołeczniać. Wnioski z badań indywidualizujących i uspołeczniających metod wychowania i nauczania doprowadziły B. Nawroczyńskiego do przeświadczenia, że przy masowej formie organizacji szkolnictwa, w systemie klasowym, na nic nie zda się samo doskonalenie metod, należy bowiem zreformować organizację pracy szkolnej⁴⁶. Optował za zachowaniem systemu klas szkolnych, lecz organizowanych na zasadzie doboru pedagogicznego, który miałby zapewnić klasom szkolnym jednorodność pod względem uzdolnień uczniów⁴⁷.

Pionier psychologii wychowawczej i pedagogiki eksperymentalnej w Polsce Ludwik Jaxa-Bykowski

W latach 1927–1933 Katedrą Pedagogiki i Dydaktyki kierował Ludwik Jaxa-Bykowski⁴⁸ (urodził się 19 stycznia 1881 r. w Zagwoźdżu k. Stanisławowa; zmarł 18 czerwca 1948 r. w Poznaniu)⁴⁹ – pionier psychologii wychowawczej w Polsce⁵⁰. Jego

⁴² I. Wojnar, *Z tradycji polskiej pedagogiki kultury „Kultura i Wychowanie” – kwartalnik 1933–1939*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1998, nr 3–4, s. 159–167.

⁴³ J. Gajda, *Pedagogika kultury*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 161–162.

⁴⁴ B. Nawroczyński, *Życie duchowe...*, op. cit., s. 185.

⁴⁵ S. Wołoszyn, *Nauki o wychowaniu...*, op. cit., s. 66.

⁴⁶ Zob. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, Wrocław–Warszawa 1947.

⁴⁷ S. Wołoszyn, *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, Warszawa 1964, s. 611–612.

⁴⁸ B. Bromberek, *Studia uniwersyteckie w zakresie nauki o edukacji w świetle badań empirycznych*, Poznań 1998, s. 34.

⁴⁹ L. Kaczmarzyk-Kielb, *Bykowski-Jaxa (Jaksa) Ludwik*, w: W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, *Słownik pedagogów polskich*, Katowice 1998, s. 31.

⁵⁰ K. Nowak-Kluczyński, *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim 1919–1933*, w: *Spoleczeństwo i edukacja. Teorie a implikacje praktyczne*, red. A. Ćwikliński, M. Przybyła, Poznań 2015, s. 61.

zainteresowania naukowe skierowane były głównie na dydaktykę eksperymentalną⁵¹. Studiował nauki przyrodnicze, filozofię i pedagogikę na Uniwersytecie Lwowskim, a wiedzę uzupełniał na Sorbonie, w Marburgu i na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego. W odrodzonej Polsce w 1921 r. został profesorem zwyczajnym zoologii i parazytologii w Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie i w Państwowym Studium Pedagogicznym, a w 1923 r. dyrektorem Departamentu Nauki i Szkół Wyższych w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Wiedzę pedagogiczną L. Jaxa-Bykowski zgłębiał we Francji, Włoszech i Niemczech⁵². Propagował on m.in. ideę samorządu uczniowskiego. Dokonał także klasyfikacji dziedzin antropologii pedagogicznej, wniósł istotny wkład w rozwój i wyodrębnienie metod badawczych⁵³. Zajmował się problematyką polskiego ideału wychowawczego, uznając za jego fundamentalne zasady ideę narodową, ideę katolicką oraz ideę wychowania obywatelskiego⁵⁴. Był propagatorem ewolucjonizmu Darwina, propagował idee Benedykta Dybowskiego, doktoryzował się u Józefa Nusbauma-Hilarowicza, fascynował się antropologią Jana Czekanowskiego i genetyką. Był zwolennikiem zastosowania statystyki w biologii i pedagogice⁵⁵. Do jego najważniejszych dzieł zaliczyć można: *Zasady pedagogiki doświadczalnej ze szczegółowym uwzględnieniem szkoły polskiej*, *Badania eksperymentalne nad znaczeniem współzawodnictwa czy O polski ideał wychowawczy*⁵⁶. W swoim dorobku powstałym w Poznaniu⁵⁷ pozostawił ponad 120 pozycji, w tym 10 w językach obcych (czeskim, słowackim, niemieckim i francuskim) głównie w postaci rozpraw, artykułów, raportów z badań, opracowań metodycznych⁵⁸. Pozostawione

⁵¹ K. Nowak-Kluczyński, *Kierownicy Katedry Pedagogiki...*, op. cit., s. 245.

⁵² A. Malinowski, *Ludwik Jaxa-Bykowski o szkolnictwie wyższym*, „Forum Akademickie” 2011, nr 7–8, s. 93.

⁵³ L. Kaczmarzyk-Kielb, *Bykowski-Jaxa...*, op. cit., s. 31.

⁵⁴ *Historia wychowania. Słownik biograficzny...*, op. cit., s. 15.

⁵⁵ A. Malinowski, op. cit., s. 93.

⁵⁶ L. Kaczmarzyk-Kielb, *Bykowski-Jaxa...*, op. cit., s. 31.

⁵⁷ Zob. L. Jaxa-Bykowski, *Badania eksperymentalne nad znaczeniem współzawodnictwa. Ze studiów nad młodzieżą polską*, Warszawa 1923; idem, *Wskazówki metodyczne do zajęć praktycznych z dziedziny psychologii*, Lwów–Warszawa 1925; idem, *Przyczynki do znajomości ras wśród naszej młodzieży szkolnej*, Lwów 1926; idem, *Psychika naszej młodzieży szkolnej*, Warszawa 1927; idem, *O godność stanu nauczycielskiego*, „Pedagogium” 1927, nr 2; idem, *Nasza młodzież gimnazjalna. Młodzież sobie*, Poznań 1929; idem, *Szkoła powszechna jej cele i istota*, „Szkoła” 1929, nr 60; idem, *Historia jednej klasy gimnazjum stanisławowskiego. Księga pamiątkowa Gimnazjum im. Radzanowskiego w Stanisławowie*, Stanisławów 1929; idem, *Dziwne rzeczy na Wschodzie*, „Muzeum” 1929, nr 8; idem, *System daltoński. Próba oceny*, „Muzeum” 1929, nr 3, Lwów; idem, *O ustrój naszego szkolnictwa*, Poznań 1930; idem, *Wychowanie państwowe*, „Myśl narodowa” 1930, nr 10; idem, *O polski ideał wychowawczy*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1930, nr 49; idem, *Z badań nad poziomem intelektualnym młodzieży różnych szkół*, „Sprawy PTPN”, nr 1–2, Poznań 1930; idem, *Szkoła a polityka*, „Myśl Narodowa” 1932, R. 12, nr 2; idem, *Manowce wychowawcze*, „Myśl Narodowa” 1932, R. 12, nr 38; idem, *Figle i psoty młodzieży szkolnej*, Poznań 1933; idem, *Antropologiczne podstawy wychowania*, Warszawa 1933; idem, *Istota wychowania narodowego*, „Głos” 1936, R. 6, nr 21–22; idem, *Tragedia szkolnictwa polskiego w dobie obecnej*, Poznań 1936; idem, *O polskość naszej nauki*, „Myśl Narodowa” 1936, R. 24, nr 53.

⁵⁸ J. Hellwig, *Poznańscy pedagodzy...*, op. cit., s. 119.

w Poznaniu opracowania naukowe w czasie wojny zniszczyli Niemcy, a okupacyjny dorobek spalił się w czasie Powstania Warszawskiego⁵⁹.

Część dorobku naukowego L. Jaxa-Bykowskiego została zabezpieczona przez historyków. Pewna jego część została przekazana Katedrze Antropologii Uniwersytetu Poznańskiego⁶⁰. Można wśród nich znaleźć zniszczone rękopisy redakcji „Przeglądu Antropologicznego”, a tam wspomnienia o profesorach, korespondencję ze znajomymi, część podręcznika, a także trzy niekompletne rękopisy: uwagi o szkolnictwie wyższym, *Praca przyrodników polskich na polu wychowania i pedagogiki* oraz *Zadania studenta w dobie obecnej*. O omówieniu tych tekstów pokusił się Andrzej Malinowski – antropolog, senior Instytutu Antropologii UAM w Poznaniu. Według A. Malinowskiego, L. Jaxa-Bykowski uważał, że nie można rozdzielać pracy badawczej od nauczania. L. Jaxa-Bykowski przywoływał przykład Rosji, która tworzyła instytuty badawcze z dobrze wynagradzaną kadrą i uczelniami, które stały się wyższymi szkołami zawodowymi. Kadra tych uczelni nastawiona była niemal wyłącznie na dydaktykę, kształcenie fachowców. Ujemne skutki takich działań przyczyniły się do przywrócenia obowiązku prowadzenia badań naukowych. Uczelnie opuszczały najtęższe umysły twórcze, zostali w nich jedynie popularyzatorzy, mający wprawdzie wiedzę, ale nie mogący dać przykładu oryginalnej pracy naukowej⁶¹. L. Jaxa-Bykowski nie popierał istnienia instytutów naukowych poza uczelniami. Wyjątek stanowił Wojskowy Instytut Geograficzny. Twierdził, że mogą to być np. muzea czy biblioteki naukowe. Popierał duże wielowydziałowe uczelnie na wzór anglosaski. Małe uczelnie zawodowe o określonym profilu uważał za wygodne dla rządu i polityków. W dużych uczelniach kontakty między różnymi specjalistami, wykładowcami, studentami poszerzają perspektywy, służą budowie przyszłości. Uniwersytety winny łączyć w sobie wszelkie działy nauki i sztuki. Z kolei wydziały powinny się wzajemnie uzupełniać. Był propagatorem wyjścia poza szablony kształcenia specjalistycznego i danie studentom możliwości studiowania przedmiotów z pokrewnych kierunków, z innych wydziałów.

Warunkiem prawidłowego funkcjonowania uczelni, według L. Jaxa-Bykowskiego, były samorządy akademickie dbające o autonomię. Przywoływał tu przykład brytyjskich uniwersytetów. Ubolewał nad faktem, że w Polsce większość ówczesnie była podporządkowana państwu. W swych tekstach poruszał także problem wyborów władz uniwersyteckich oraz profesorskich nominacji. Był orędownikiem utworzenia 3–4-letnich studiów doktoranckich, które kończyłyby się dysertacją i obroną. Uważał, że nie muszą być one kontynuacją wcześniejszego kierunku. Według L. Jaxa-Bykowskiego, szkoły wyższe, nieakademickie, niewykonujące zadań badawczo-naukowych znajdują się na niższym poziomie i grupują młodzież przeciętnie mniej zdolną, mniej inteligentną. Kształcą one fachowców niezbędnych w życiu społeczeństwa, praktyków w zawodzie. Absolwenci

⁵⁹ A. Malinowski, op. cit., s. 93.

⁶⁰ K. Nowak-Kluczyński, *Jaxa-Bykowski Ludwik 1936 pedagog*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 196.

⁶¹ A. Malinowski, op. cit., s. 94.

tych szkół powinni jednak mieć możliwość uzyskania stopnia magistra na uniwersytecie i prawo do zdobycia tytułu doktora.

W rękopisie *Zadania studenta polskiego w dobie obecnej* L. Jaxa-Bykowskiego pisał, że nauka powinna stanowić uzasadnienie i uzupełnienie praktyki, wyjaśniając jej podstawy. Pisał o doniosłej roli nauk humanistycznych. Był zdania, że dobro, prawda i piękno są ważnymi wartościami w czasie studiów. Mimo że nie można ich ani zważyć, ani oszacować, ani ocenić⁶². *Zadania studenta* nie mogą ograniczać się wyłącznie do samej nauki. Zarówno studenci, jak i badacze nie powinni zasklepiać się w swej specjalności, lecz być w kontakcie z całością życia zbiorowego. Biernie przypatrywanie się życiu, słuchanie tego, co się dzieje, to za mało. Według L. Jaxy-Bykowskiego, studentowi nie wystarcza opanowanie wiedzy podanej przez profesora, zawartej w podręcznikach. Student powinien się nauczyć śledzić piśmiennictwo, a co za tym idzie, pogłębiać nieustannie swoją wiedzę.

A. Malinowski, interpretując dzieła L. Jaxa-Bykowskiego przytacza fragment wypowiedzi Kornela Ujejskiego (1869 rok), który L. Jaxa-Bykowskiego zawarł w swych rozważaniach:

Ktokolwiek nie jest pogardy godnym pasożytem, wyzyskującym na własną jedynie korzyść trudy i zasługi pokoleń dawnych, męki i ofiarą krew teraźniejszych, niech wstaje i niech się miesza w szeregi polskich pracowników. Każdy w swoim zakresie według swych sił i zdolności znajdzie na nich do pracy miejsce – byle by chęć była... Do pracy więc! Bo praca długa a droga daleka. A jeśli zapytacie, jaka jest polska droga? W płomień serc, w światło wiedzy, w lot natchnienia – w Boga!⁶³

Dorobek naukowy L. Jaxa-Bykowskiego w ujęciu całościowym liczy ponad 200 prac zwartych, artykułów i recenzji obejmujących różne dyscypliny naukowe: teoria wychowania (wychowanie narodowe i patriotyczne, kształcenie charakteru), pedagogika eksperymentalna, pedagogika szkoły wyższej, pedeutologia, dydaktyka i metodyka przyrodnictwa, antropologia, psychologia, organizacja szkolnictwa i historii wychowania⁶⁴.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem, s. 95.

⁶⁴ Do prac naukowych L. Jaxa-Bykowskiego w roku akademickim 1928/1929 należy zaliczyć takie pozycje, jak: *Idee wychowawcze Polski współczesnej. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Dobrzyckiego* (Poznań 1929), *Przyczynki do charakterystyki psychicznej naszej młodzieży szkolnej* („Przegląd Filozoficzny” 1927), *Z powodu egzaminów wstępnych absolwentów szkół powszechnych do IV kl. Gimnazjalnej* („Muzeum” 1928, R. XLIII, nr 3), *We Lwowie przed dziesięć laty. Młodzież sobie* (Poznań 1928), *Rola nauczycielstwa gimnazjalnego w życiu kulturalnym narodu* („Przegląd Pedagogiczny” 1928, R. XLIII, nr 28), *Nowe programy egzaminów państwowych* („Przegląd Pedagogiczny” 1929, R. XLVIII, nr 1), *Program nauk przyrodniczych w gimnazjach* (jw. nr 6) oraz *Z powodu jednej sprawy dyscyplinarnej* („Muzeum” 1929, R. XLIV, nr 1).

W roku akademickim 1929/1931 do najważniejszych publikacji Ludwika Jaxa-Bykowskiego zalicza się: *Les caracteres anthropologiques et la psychotechnique* (C.R. de la IV conf. int. de psychotechnique. Paris 1929), *Zachowanie się młodzieży w czasie badań pedologicznych* („Chowanna”, Kraków 1929), *Szkoła powszechna, jej cele i istota* („Szkoła” 1929, nr 60), *Historia jednej klasy gimnazjum stanisławowskiego* (Księga pam. Gimnazjum im. Romanowskiego w Stanisławowie, Stanisławów 1929), *Badania empiryczne nad młodzieżą* (Księga pam. Gimnazjum im. Romanowskiego w Stanisławowie, Stanisławów 1929), *Dziwne rzeczy na Wschodzie* („Myśl Narodowa” 1929, R. IX), *Universities in Poland* („The Univ. Rev.” 1929, II – Bristol),

Do najważniejszych prac L. Jaxa-Bykowskiego należy wydana w 1927 r. pozycja *Zasady pedagogiki doświadczalnej*⁶⁵. Po objęciu stanowiska kierownika Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Uniwersytetu Poznańskiego, kontynuował własne badania w zakresie antropologii, pedagogiki i psychologii, podejmując problem wpływu zróżnicowania psychicznego młodzieży na jej uzdolnienia i wyniki w nauce. Twórczość naukowa L. Jaxa-Bykowskiego była bardzo bogata i zarazem kontrowersyjna. Przecenił on wpływ czynników

Współpraca przyrodnika przy wyrabianiu charakteru („Kwartalnik Pedagogiczny” 1929, I), *System daltoński. Próba oceny* („Muzeum” 1929, nr 29), *Kilka uwag o odpowiedziach błędnych przy badaniach pedologicznych* („Kwartalnik Psychologiczny” 1930), *Znaczenie badań antropologicznych nad młodzieżą* („Rocznik Pedagogiczny” 1929, IV), *O ustrój naszego szkolnictwa* („Szkoły Akademickie” 1929–1930, III–IV), *Wychowanie państwowe* („Myśl Narodowa” 1930, R. X), *Wychowanie narodowe i państwowe* („Przegląd Pedagogiczny” 1930, XLIX), *O polski ideał wychowawczy* („Kwartalnik Pedagogiczny” 1930, II), *Badania nad poziomem intelektualnym młodzieży różnych szkół* (Spraw. PTPN Nr 1–2, 1930, Poznań), *Dalsze badania nad poziomem intelektualnym absolwentów szkół powszechnych i gimnazjalistów* („Muzeum” 1930, R. XLV, nr 3), *Antropologia pedagogiczna w Polsce* („Kwartalnik Pedagogiczny” 1931, III, 2), *Nauki przyrodnicze, a wyrobienie estetyczne* („Przyjaciel Szkoły” 1931, X, nr 1), *Klasa czy pracownia* („Przyjaciel Szkoły” 1931, nr 3), *O aktualizację nauki szkolnej* („Przegląd Pedagogiczny” 1931, L, 5), *Jeszcze o „pacyfizm” w szkolnictwie niemieckim* („Myśl Narodowa” 1930, R. X, nr 33), *O etyczną atmosferę w szkole* („Myśl Narodowa” 1930, R. XI, nr 12), *Padagogische Anthropologie in Polen* („Zeitschr. Fur Padag. Psychol. etc.” 1930, XXX, 9, Leipzig), *Podstawy psychologiczne ruchu korporacyjnego* („Kurier Poznański” 1931).

Do najważniejszych prac L. Jaxa-Bykowskiego z roku akademickiego 1931/1932 zalicza się następujące pozycje: *Indywidualność ucznia* („Muzeum” 1931, R. XLVI, nr 4), *Szkola a polityka* („Myśl Narodowa” 1932, R. XII, nr 2), *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość w pracy wychowawczej* („Przyjaciel Szkoły” 1932, XI, nr 1–2) oraz publikację *Potęga idei w wychowaniu* („Myśl Narodowa” 1932, R. XII, nr 29).

Do najważniejszych prac L. Jaxa-Bykowskiego z roku akademickiego 1932/1933 zalicza się następujące pozycje: *Manowce wychowawcze* („Myśl Narodowa” 1932, R. XII, 38), *Wobec projektu ustawy o szkołach akademickich* („Kurier Warszawski” 1932, nr 328), *Próba charakterystyki dzisiejszych ósmaków* („Nasz Głos” 1933, III, 5–6), *Współdziałanie domu i szkoły w wykształceniu przyrodniczym młodzieży* (Książnica-Atlas, Lwów–Warszawa), *Monografia Gminy Szkolnej im. Marjana Łomnickiego* („Odbitka z Przeglądu Socjologicznego” 1933, t. II), *Stosunki rasowe wśród naszych abiturientów gimnazjalnych* (Odbitki z „Przeglądu Antropologicznego” 1933, t. VI), *Antropologiczne podstawy wychowania* (Encyklopedia wychowania, Warszawa 1933), *Wychowawcy urzędowi i nieurzędowi* („Głos Akademicki” 1933, III, 13–14), *Figle i psoty szkolne* („Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” za III i IV kwartał 1932, nr 3).

Do najważniejszych prac L. Jaxa-Bykowskiego z lat 1932–1933 zalicza się następujące pozycje: *Figle i psoty młodzieży szkolnej* („Kwartalnik psychologiczny” 1933, IV i odbitka), *Figle i psoty szkolne* („Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1932, nr 3 za III i IV kw.), *Nowy rok szkolny* („Myśl Narodowa” 1933, R. XIII, nr 36), *U progu nowego roku akademickiego* („Głos” 1933, III, 2), *Zkouška charakterystiky polske skolni mladeze* (Sylaby prednasek a referatu na V. sjezdu pro vyzkum ditete v Brnie – Brno 1933), *Próba charakterystyki naszej młodzieży w związku z postulatami wychowania narodowego* („Kwartalnik Pedagogiczny” 1933, V, 3–4), *I. Wszechsłowiński Zjazd Pedologiczny w Bernie Morawskim* („Przegląd Pedagogiczny” 1933, LII, 35–36), *Zharmonizowanie pracy w szkole średniej i wyższej* (Czasopismo Przyrodnicze” 1933, VII, 5–7 i odb.), *Praca naukowa nauczyciela jako ważny czynnik pracy dydaktycznej* (ibidem), *Nowe programy przyrodznawstwa* („Muzeum” 1933, R. XLVIII, nr 5), *Najważniejsze polskie idee wychowawcze* („Przyjaciel Szkoły” XIII, nr 1–2), *Najdolezniejsze vychovye idey polske*, tłum. M. Huska („Nase Slovo” 1934, II, 5 – Bratislava), *W sprawie ocen i stopni* („Przegląd Pedagogiczny” 1934, LIII, 9), *Hasla a czyny w wychowaniu* („Kwartalnik Pedagogiczny” 1934, VI, 2), *Dobór szkolny w nowym oświeceniu* („Muzeum” 1934, R. XLIX, nr 1), *Skoleks reformy v Polsku* („Nove Skoly” 1934, VII, nr 9–10 – Brno), *Figle a pestva skolskej mladeze* („Pedagogicky Sbornik” 1934, I, nr 2 – Turc. Sv. Martin).

⁶⁵ S. Możdżeń, *Bykowski-Jaxa Ludwik*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 447.

wewnętrznych (rasa), a nie doceniał wpływów czynników zewnętrznych (warunków) na rozwój intelektualny młodzieży. Projekty wprowadzenia siedmioletniej szkoły podstawowej zwalczał jako nierealne i utopijne. Krytycznie odnosił się do reformy ustroju szkolnego tak w wydaniu lewicy społecznej, jak i sanacji⁶⁶.

Zakończenie

W okresie dwudziestolecia międzywojennego charakterystyczne były dla poznańskiego uniwersyteckiego środowiska pedagogicznego następujące obszary badań: postępowo-narodowy Antoniego Danysza, nawiązujący do tradycji ideologicznych Wiosny Ludów, nacjonalistyczno-antropologiczny Ludwika Jaxa-Bykowskiego, wyrosły z konfliktów narodowościowych i dążeń do wzmocnienia sił całego narodu, szczególnie w pierwszym dziesięcioleciu Polski niepodległej, nacjonalistyczno-imperialistyczny Mariana Wachowskiego⁶⁷, oparty na przesłankach filozoficznej pedagogiki niemieckiej⁶⁸. Jednakże całościowy dorobek M. Wachowskiego jest obszerny i różnorodny. Jego zainteresowania naukowe skupiały się wokół następujących problemów: pedagogika dorosłych, pedagogika porównawcza oraz historia nauki i techniki, zwłaszcza rolniczej⁶⁹. Warto nadmienić, że M. Wachowski otrzymał medal srebrny Uniwersytetu Poznańskiego za pracę *Z badań nad samokształceniem młodzieży* („Muzeum” 1930, R. XLV, nr 2–3)⁷⁰.

Prace naukowo-badawcze kierowników Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Uniwersytetu Poznańskiego wspierali m.in. ks. Karol Mazurkiewicz⁷¹ (historyk, studiował pedagogikę na UP, doktorat: *Początki Akademii Lubrańskiego w Poznaniu 1519–1535*, obronił w 1922 r., habilitację: *Benedykt Herbest. Pedagog – organizator szkoły polskiej XVI wieku, kaznodzieja-misjonarz doby reformacji* na UJK we Lwowie w 1926 r., po 1925 r. zajmował się wyłącznie studiami teologicznymi, aresztowany przez gestapo, zginął w niemieckim obozie koncentracyjnym⁷²); Stanisław Tync⁷³ (historyk wychowania – stu-

⁶⁶ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego...*, op. cit., s. 156–257.

⁶⁷ Zob. I. Patrias-Biesiada, *Marian Wachowski jako wykładowca Katedry Pedagogiki Uniwersytetu Poznańskiego* [maszynopis], Poznań 1994.

⁶⁸ S. Kowalski, *Pedagogika i psychologia*, w: *Nauka w Wielkopolsce – przeszłość i teraźniejszość. Studia i materiały*, red. G. Labuda, Poznań 1973, s. 438.

⁶⁹ M. Jędrzejczak, *Marian Wachowski*, w: *Uczni wrocławscy 1945–1979*, red. J. Trzynadłowski, Wrocław 1980, s. 64.

⁷⁰ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1931/32 za rektoratu prof. dr Jana Sajdaka, Poznań 1933, s. 132.

⁷¹ Zob. J. Hellwig, *Ks. Karol Mazurkiewicz (1881–1942) jako historyk i teoretyk wychowania*, „Kronika Miasta Poznania” 1993, nr 1–2, s. 188–195.

⁷² H. Winnicka, *Mazurkiewicz Karol*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 345.

⁷³ H. Winnicka, *Tync Stanisław*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 534.

diował na UJ, doktorat obronił w 1923 r., habilitację uzyskał w 1928 r., a od 1931 r. kierował Wyższym Kursem Nauczycielskim na Uniwersytecie Poznańskim; w okresie okupacji niemieckiej był czynny w tajnym nauczaniu w Kazimierzy Wielkiej; po wojnie podjął pracę na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie kierował katedrą pedagogiki⁷⁴. Stanisław Tync w omawianym okresie ogłosił drukiem *Szkolnictwo i wychowanie w Polsce XVIII w.* (w książce *Kultura staropolska*, Kraków, Akademia Umiejętności 1932, str. 316–351 i osob. Odbitka str. 1–36)⁷⁵ oraz *Szkolnictwo Torunia w ciągu jego dziejów* (Toruń 1933, str. 40; odbitka z pracy zbiorowej *Dzieje Torunia*)⁷⁶.

Przykładów działalności naukowo-badawczej poszczególnych pracowników Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Uniwersytetu Poznańskiego można by mnożyć: asystent Tadeusz Zaworski opublikował sprawozdanie z czasopisma „L'Education” w „Kwartalniku Pedagogicznym” (1932, R. IV, z. 1), pracę *Oceny i sprawozdania w Przeglądzie Pedagogicznym* (Warszawa 1932), asystentka Wanda Stojanowska, *Indeks treści dwunastu roczników „Wychowania Fizycznego”* (druk., tamże, 1931, R. 12)⁷⁷. Współpracownik Seminarium Pedagogicznego Edmund Romahn ogłosił drukiem rozprawę *Badania nad słownikiem Termiana* („Muzeum” 1931, R. XLVI, nr 1)⁷⁸, Bolesław Kaprocki – *Kult wielkich mężów w wychowaniu* (Stryj 1933)⁷⁹, a Albert Dryjski drukiem ogłosił *Zagadnienia seksualizmu dziecka i młodzieży szkolnej* („Biologia, Psychologia, Pedagogika” 1934, nr 8, s. 456 i n.)⁸⁰.

Współpraca Katedry Pedagogiki i Dydaktyki z innymi katedrami Uniwersytetu Poznańskiego przedstawiała się bardzo obiecująco. Warunki współpracy w badaniach naukowych z zakresu pedagogiki były wręcz wzorcowe, z uwagi na możliwość łączenia studiów pedagogicznych z innymi ważnymi dla pracy wychowawczej i pedagogicznej przedmiotami, jak np. psychologia i socjologia. W przypadku socjologii dostrzec można współpracę pomiędzy studiami pedagogicznymi a ośrodkiem studiów socjologicznych kierowanym przez Floriana Znanięckiego poprzez socjologię wychowania stanowiącą przedmiot wykładów i ćwiczeń. Ponadto prace Mariana Wachowskiego oraz Andrzeja Niesiołowskiego, pracowników Katedry Pedagogiki i Dydaktyki UP, kształtowały się właśnie pod wpływem socjologii. To czas zauważalnego metodologicznego zbliżenia się badań peda-

⁷⁴ Zob. np. *Dzieje szkolnictwa Torunia w ciągu jego dziejów* (w książce pamiątkowej 700-lecia miasta Torunia, wydanej przez miasto Toruń), ok. 50 stronnic.

⁷⁵ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1931/32 za rektoratu prof. dr Jana Sajdaka, Poznań 1933, s. 198.

⁷⁶ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1933/34 za rektoratu prof. dr Stanisława Rungego, Poznań 1935, s. 246–256.

⁷⁷ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1931/32 za rektoratu prof. dr Jana Sajdaka, Poznań 1933, s. 131.

⁷⁸ Ibidem, s. 132.

⁷⁹ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1932/33 za rektoratu prof. dr Stanisława Pawłowskiego, Poznań 1934, s. 114.

⁸⁰ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1933/34 za rektoratu prof. dr Stanisława Rungego, Poznań 1935, s. 246–256.

gogicznych z badaniami psychologicznymi i socjologicznymi⁸¹. Twórcy pierwszej w Polsce Katedry Pedagogiki i Dydaktyki na Uniwersytecie Poznańskim stworzyli podstawy jej rozwoju, które były kontynuowane po II wojnie światowej⁸².

Poznańska uniwersytecka pedagogika w stulecie swego powstania jest potężnym ośrodkiem naukowo-badawczym. Należy do potencjalnie najsilniejszych uniwersyteckich środowisk pedagogicznych w Polsce. Nazwiska poznańskich pedagogów znaleźć można wśród wybitnych osobowości świata nauki, począwszy od powstania w 1919 r. Katedry Pedagogiki i Dydaktyki na Wszechnicy Piastowskiej w Poznaniu po Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w stulecie istnienia w 2019 r.⁸³ Daty, fakty i nazwiska to podstawowe informacje, jakimi historyk posługuje się w swej pracy⁸⁴. To one wyznaczają istotne momenty, miejsca, postaci, konstytuują chronologiczne zestawienia, naukową historiografię dotyczącą dziejów samego Uniwersytetu Poznańskiego, jak i poznańskiej uniwersyteckiej pedagogiki, tworząc swoistego rodzaju kalendarium struktury i przeobrażeń instytucjonalnych oraz naukowo-badawczych zainteresowań. W roku jubileuszowym w obszarze rozwoju naukowego poznańska uniwersytecka pedagogika w strukturach Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu przeprowadza badania na następujących płaszczyznach: psychologiczne aspekty procesu uczenia się; historia idei pedagogicznych; metodologiczne problemy współczesnych nauk o edukacji; historia szkolnictwa i oświaty oraz doktryn pedagogicznych; aksjologiczne podstawy wychowania i kształcenia; egalitaryzacja społeczna a współczesne wyzwania edukacyjne; porównawcze analizy systemów edukacyjnych w skali całego świata; edukacja globalna; edukacja europejska; edukacja wielokulturowa i obywatelska; transformacja edukacji polskiej na tle tendencji międzynarodowych (ze szczególnym uwzględnieniem problemów wdrażania reformy edukacji); edukacyjne aspekty globalizacji, transformacji oraz integracji europejskiej; system profilaktyki, resocjalizacji i readaptacji nieletnich i dorosłych; patologie społeczne; główne problemy edukacji wczesnoszkolnej oraz pedagogiki kulturalno-oświatowej i opiekuńczo-wychowawczej; edukacyjne konteksty funkcjonowania środowisk lokalnych; media w procesie kształcenia i wychowania; tożsamość młodzieży współczesnej i jej sytuacja społeczna; problemy poradnictwa i doradztwa zawodowego; selekcyjna i socjalizacyjna funkcja edukacji; tendencje rozwojowe kształcenia dorosłych i kształcenia ustawicznego; funkcjonowanie społeczeństwa wychowującego i społeczeństwa wiedzy; kształtowanie aktywnego obywatelstwa; życie codzienne w szkole współczesnej; proces kształcenia i jego optymalizacja; edukacja ekologiczna; dzieci z niepeł-

⁸¹ H. Muszyński, *Spór o metodologiczny status nauk o wychowaniu*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1982, nr 2, s. 5.

⁸² J. Hellwig, *Poznańscy pedagodzy...*, op. cit., s. 119.

⁸³ K. Nowak-Kluczyński, *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim i Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (lata 1919–1993)...*, op. cit., s. 294.

⁸⁴ Zob. M. Rezler, *Kalendarium poznańskie*, Poznań 2003, s. 7.

nosprawnością i ich funkcjonowanie w rodzinie i społeczeństwie; praca z uczniem zdolnym; rewalidacja dzieci z niepełnosprawnością; promocja zdrowia; seksualność człowieka i wychowanie seksualne; indywidualizacja procesu kształcenia; kształtowanie kapitału społecznego. Niniejsze zagadnienia są ujmowane na tle szerokich uwarunkowań historycznych, społeczno-ekonomicznych i kulturowych⁸⁵.

Bibliografia

Źródła

Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1931/32 za rektoratu prof. dr Jana Sajdaka, Poznań 1933.

Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1932/33 za rektoratu prof. dr Stanisława Pałowskiego, Poznań 1934.

Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1933/34 za rektoratu prof. dr Stanisława Runego, Poznań 1935.

Opracowania

Ambrozik W., *Pedagogika poznańska – dokonania i perspektywy rozwoju*, w: *Uniwersytet. Społeczeństwo. Edukacja*, red. W. Ambrozik, K. Przyszczypkowski, Poznań 2004.

Błachowski S., *Pedagog w Uniwersytecie Poznańskim*, „Kurier Poznański” 1924, nr 264, s. 6.

Bromberek B., *Studia uniwersyteckie w zakresie nauki o edukacji w świetle badań empirycznych*, Poznań 1998.

Czubiński A., *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939*, w: *50 lat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań 1971, s. 156–257.

Danysz A., *O kształceniu*, Lwów 1918.

Dolata B., *Bogdan Nawroczyński (1882–1974) jako kierownik Katedry Pedagogiki Uniwersytetu Poznańskiego*, Poznań 1994 [maszynopis].

Furmanek W., *Cele pedagogiczne*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 459.

Gajda J., *Pedagogika kultury*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 161–162.

Hellwig J., *Prace naukowe Antoniego Danysza w Katedrze Pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1925*, „Kronika Wielkopolski” 1992, nr 1, s. 64–67.

Hellwig J., *Poznańscy pedagodzy i ich wkład w rozwój nauk o wychowaniu w okresie międzywojennym*, „Studia Edukacyjne” 1998, nr 4, s. 114–116.

Hellwig J., *Ks. Karol Mazurkiewicz (1881–1942) jako historyk i teoretyk wychowania*, „Kronika Miasta Poznania” 1993, nr 1–2, s. 188–195.

Historia wychowania. Słownik biograficzny, red. A. Gąsiorowski, Olsztyn 2002.

Jędrzejczak M., *Marian Wachowski*, w: *Uczeni wrocławscy 1945–1979*, red. J. Trzynadłowski, Wrocław 1980, s. 64.

Kaczmarzyk-Kiełb L., *Bykowski-Jaksa (Jaksa) Ludwik*, w: W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, *Słownik pedagogów polskich*, Katowice 1998, s. 31.

⁸⁵ <https://wse.amu.edu.pl/strona-glowna/wse/o-wydziale> [dostęp: 28.11.2019].

- Kaczorowski H., *Nawroczyński Bogdan*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. III, red. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 604–607.
- Kowalski S., *Pedagogika i psychologia*, w: *Nauka w Wielkopolsce – przeszłość i teraźniejszość. Studia i materiały*, red. G. Labuda, Poznań 1973.
- Kupisiewicz Cz., *Nawroczyński Roman Bogdan*, w: *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998, s. 150–152.
- Malinowski A., *Ludwik Jaxa-Bykowski o szkolnictwie wyższym*, „Forum Akademickie” 2011, nr 7–8, s. 93–94.
- Markiewiczowa H., *Wybrane zagadnienia z historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 6.
- Markiewicz W., *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w latach 1945–1958*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972.
- Michalski S., *Tradycje związkowego ruchu nauczycielskiego a węzłowe problemy pracy Związku Nauczycielstwa Polskiego w okresie powojennym*, w: *Działalność pedagogiczna i ideowo-wychowawcza Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce 1945–1970*, red. S. Michalski, Poznań 1971.
- Możdżeń S., *Danysz Antoni*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 615.
- Możdżeń S., *Bykowski-Jaxa Ludwik*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 446.
- Muszyński H., *Spór o metodologiczny status nauk o wychowaniu*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1982, nr 2, s. 5.
- Mysłakowski Z., *O rozwoju pedagogiki w Polsce*, „Nauka Polska” 1919, t. 2, s. 461–465.
- Nawroczyński B., *Dlaczego powinniśmy uprawiać pedagogikę naukową*, „Przegląd Pedagogiczny” 1926, nr 7.
- Nawroczyński B., *Główna zasada „szkoły pracy”*, „Przyjaciel Szkoły” 1925, nr 9.
- Nawroczyński B., *Polska myśl pedagogiczna*, Lwów 1938.
- Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, Wrocław–Warszawa 1947.
- Nawroczyński B., *Życie duchowe. Zarys filozofii kultury*, Kraków–Warszawa 1947.
- Nowak-Kluczyński K., *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim 1919–1933*, w: *Spółczesność i edukacja. Teorie a implikacje praktyczne*, red. A. Ćwikliński, M. Przybyła, Poznań 2015, s. 45–69.
- Nowak-Kluczyński K., *Kierownicy Katedry Pedagogiki i Dydaktyki na Uniwersytecie Poznańskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, w: *Wielkopolska i Wielkopole w dziejach polskiej edukacji*, red. E. Głowacka-Sobiech, K. Kabacińska-Luczak, Poznań 2017, s. 231–256.
- Nowak-Kluczyński K., *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim i Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (lata 1919–1993)*, w: *XXV lat Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1993–2018. Wydanie jubileuszowe*, red. A. Cybał-Michalska, A. Gromkowska-Melosik, K. Kuszak, M. Piorunek, W. Segiet, Poznań 2018, s. 283–294.
- Nowak-Kluczyński K., *Od Antoniego Danysza do Ludwika Jaxa-Bykowskiego. Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1939*, „Kronika Miasta Poznania” 2019, nr 1, s. 301–316.
- Nowak-Kluczyński K., *Danysz Antoni – pedagog, historyk wychowania*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 86–92.
- Nowak-Kluczyński K., *Nawroczyński Bogdan – pedagog*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 459–463.
- Nowak-Kluczyński K., *Jaxa-Bykowski Ludwik – pedagog*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 194–198.

- Okoń W., *Poglądy dydaktyczne Bogdana Nawroczyńskiego*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1983, nr 2.
- Patrias-Biesiada I., *Marian Wachowski jako wykładowca Katedry Pedagogiki Uniwersytetu Poznańskiego*, Poznań 1994 [maszynopis].
- Ratuś A., *Pedagogika herbartowska*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 141.
- Rezler M., *Kalendarium poznańskie*, Poznań 2003.
- Stopińska-Pająk A., *Danysz Antoni*, w: W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, *Słownik pedagogów polskich*, Katowice 1998, s. 46.
- Szulakiewicz W., *Źródła do badań nad dziejami środowiska historyków wychowania w archiwach Polskiej Akademii Nauk*, w: *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 229–240.
- Winnicka H., *Mazurkiewicz Karol*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 345.
- Winnicka H., *Tync Stanisław*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 534.
- Wojnar I., *Z tradycji polskiej pedagogiki kultury „Kultura i Wychowanie” – kwartalnik 1933–1939*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1998, nr 3–4, s. 159–167.
- Wołoszyn S., *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku*, Kielce 1998.
- Wołoszyn S., *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, Warszawa 1964.

<https://wse.amu.edu.pl/strona-glowna/wse/o-wydziale> [dostęp: 28.11.2019].